

BIOTSKA RAZNOVRSTNOST 2010: LE MALO RAZLOGOV ZA PRAZNOVANJE

Mag. Breda Ogorelec, sekretarka
Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana
E-pošta: breda.ogorelec@gov.si

Povzetek: Od leta 1992 dalje je bila na svetovni, evropski in državni ravni sprejeta vrsta dokumentov, ki zavezujejo k zmanjšanju ali celo zaustavitvi upada biotske raznovrstnosti. Podatki o stanju kažejo, da se v tem času hitrost izginjanja rastlinskih in živalskih vrst ter ekosistemov ni zmanjšala, temveč celo povečala. Vzroki so številni, eden ključnih naj bi bil, da ekosistemske usluge niso ekonomsko vrednotene. Sprašujemo se, ali bo zadoščal izračun vrednosti v denarju, ki ga prinaša študija Ekonomika ekosistemov in biotske raznovrstnosti - TEEB, ali pa bo potrebno spremeniti prevladujoči model gospodarskega razvoja.

Ključne besede: biotska raznovrstnost, varstvo okolja, podnebne spremembe, ekonomsko vrednotenje, ekosistemske usluge.

BIODIVERSITY 2010: REASONS TO CELEBRATE ARE SCARCE

Abstract: Since 1992, numerous documents aimed at reduction or even halt of biodiversity loss were adopted at world, European or national level. Data reveal that the pace of loss of plant and animal species and ecosystems was not reduced, but even escalated. Reasons are numerous. The main reason is supposed to be the fact, that ecosystem services are not economically valued. We ask ourselves whether values which the TEEB (Economics of Ecosystems and Biodiversity) study is supposed to bring, will be sufficient, or should humankind undertake a new model of economic development.

Key words: biodiversity, environmental protection, climate change, economic evaluation, ecosystem services.

Ocenjujemo¹, da sta na področju varstva okolja dejavnost okoljskih aktivistov v 60. in 70. letih ter nato prehod iz akcij v predpise, ki so jih v 80. letih začeli sprejemati v razvitem delu sveta, prinesla korenit preobrat, vsaj v razvitem in bogatem svetu. Za ohranjanje biotske raznovrstnosti novice zaenkrat niso dobre. So upanja, da bo preobrat prineslo ekonomsko vrednotenje ekosistemskih uslug, realna?

Dvajset let svetovnih zavez

Svetovni vrh v Rio de Janeiru se je leta 1992 zaključil z bogato bero dokumentov: dvema pogodbama, zelenimi smernicami Agenda 21 in velikimi pričakovanji. Voditelji držav so takrat podpisali Konvencijo o biološki raznovrstnosti in Okvirno pogodbo o podnebnih spremembah.

Po desetih letih, leta 2002, je organizacija IUCN opozarjala, da je že več kot 11.000 vrstam rastlin in živali grozilo izumrtje. Na Svetovnem vrhu v Rio de Janeiru so se tega leta odločili, da je treba do 2010 »bistveno zmanjšati« upad biotske raznovrstnosti oz. biodiverzitete.

Po poročanju novinarjev iz Durbana, so bili leto kasneje udeleženci svetovnega kongresa o parkih (*The World Park Congress*) še dobro razpoloženi, saj je delež območij, ki so zavarovana, vztrajno rasel. Vendar so bila že takrat glasna opozorila, da je med formalno in dejansko zaščito velik razkorak.

Po sedmih letih, maja 2008 je bilo v Bonnu redno zasedanje pogodbenic Konvencije o biološki raznovrstnosti. Namen te konference je bil doseči »zelo jasne in nedvoumne rezultate, ki vodijo k ustavitvi ali zmanjšanju upada biotske raznovrstnosti« (MOP, 2008). Jeseni istega leta je bilo na Svetovnem naravovarstvenem kongresu (*World Conservation Congress*) v Barceloni udeležencem že jasno, da cilja do 2010 ne bo uspelo doseči.

Trenutno na mednarodni ravni tečejo razprave, ki naj bi do konca letošnjega leta prinesle posodobljen strateški načrt, s katerim bi uresničili Konvencijo o biološki raznovrstnosti. Razpravlja se o cilju do leta 2020.

Evropa je bila v besedah še ambicioznejša, Slovenija ni zaostajala

Evropska unija si je leta 2001 zadala cilj, da do leta 2010 zaustavi izgubo biotske raznovrstnosti. Njen cilj je bil torej postavljen še višje, kot na svetovni ravni. Ne le »bistveno zmanjšati«, temveč kar »zaustaviti«.

¹ Mnenja v prispevku niso uradna stališča Ministrstva za okolje in prostor.

Pet let kasneje, leta 2006, je Evropska komisija sprejela Akcijski načrt EU za biotsko raznovrstnost, poimenovan Zaustavitev izgube biotske raznovrstnosti do leta 2010 in pozneje — Ohranjanje storitev ekosistemov za blaginjo ljudi. Ta načrt vsebuje kar 160 ukrepov.

Vendar je leta 2008 že postalo jasno, da svojih ciljev EU ne bo dosegla.

Marca 2009 je Svet pozval k novi viziji EU in novemu cilju glede biotske raznovrstnosti. Aprila 2009 je Komisija organizirala konferenco na visoki ravni, sprejeli so Sporočilo iz Aten, ki je izražalo potrebo po cilju za obdobje po 2010.

Januarja 2010 je Evropska komisija objavila sporočilo Komisije z naslovom: Možnosti za vizijo in cilje EU glede biotske raznovrstnosti po letu 2010.

Vlada Republike Slovenije je konec leta 2001 sprejela strategijo ohranjanja biotske raznovrstnosti. Tu si je za enega od ciljev postavila, da bi za vse domorodne živalske in rastlinske vrste v desetletju do 2010 zagotovila ugodno stanje.

A števec izumiranja se vrti vse hitreje

Povzročamo največje izumiranje vrst v zadnjih 65 milijonih let, odkar so izumrli dinosavri. V 99 odstotkih smo ljudje vzrok za ogroženost vrst.

Po podatkih IUCN za leto 2009 kar 170.000 vrstam grozi izumrtje: od tega je 21 odstotkov sesalcev, 12 odstotkov ptic, 31 odstotkov dvoživk in 37 odstotkov rib. Od leta 2000 dalje vsako leto izgubimo šest milijonov hektarov pragozda, to je površina, velika za tri Slovenije. V Severnem Atlantiku je v zadnji polovici stoletja količina rib upadla za dve tretjini. Kar 60 odstotkom ekosistemov na Zemlji se je stanje v zadnjega pol stoletja poslabšalo.

Glavne grožnje biodiverziteti so znane že leta in so znanstveno dokumentirane:

- izgubljanje življenjskih prostorov: naravne ekosisteme spreminjamo v obdelovalne površine ali pa jih pozidamo;
- raba ekosistemov, ki ni trajnostna, in čezmerna raba biotske raznovrstnosti: mnoge vrste so vedno redkejšje, ker jih pretirano izkoriščamo;
- podnebne spremembe: po pričakovanjih bodo vse hujša grožnja, posledice so vidne že danes;
- invazivne tujerodne vrste: spreminjajo lahko življenjske prostore, porušijo odnose med organizmi v ekosistemih ali pa vplivajo na gensko sestavo;
- onesnaženje: zaradi pretirane rabe gnojil, neprečiščenih komunalnih odpadkov ipd. v celinskih vodah, pa tudi v morjih, nastajajo območja, na katerih večina živali in rastlin ne preživi več.

Tudi podatki za Evropo kažejo, da se stanje ohranjenosti vrst in habitatov slabša. Ocena najbolj ranljivih habitatov in vrst, ki so zaščiteni z Direktivo o habitatih, kaže, da jih je le 17 odstotkov z ugodnim stanjem ohranjenosti. V Sloveniji ima na kopnem ugodno stanje 34 oz. 53 odstotkov habitatnih tipov oz. 17 oz. 23 odstotkov vrst (podatka sta različna za celinski in alpsko biogeografsko regijo) (EEA, 2008).

Javnost v EU in Sloveniji zaskrbljena

Raziskava javnega mnenja v EU je leta 2007 pokazala visoko stopnjo zaskrbljenosti Evropejcev. Kar 94 odstotkov vprašanih je menilo, da sta upadanje in morebitno izumiranje vrst, naravnih habitatov in ekosistemov resen ali celo zelo resen svetovni problem. Posledice upada je čutilo 19 odstotkov vprašanih. Več kot dve tretjini Evropejcev je izjavilo, da osebno prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti (EC, 2007).

V Sloveniji kar 96 odstotkov vprašanih v meni, da sta upadanje in morebitno izumiranje vrst, naravnih habitatov in ekosistemov resen ali celo zelo resen svetovni problem. Da je to problem tudi v Sloveniji, pa se zaveda kar 84 odstotkov vprašanih.

Ali posledice tudi že čutimo? Trenutno pri nas čuti posledice upadanja biotske raznovrstnosti le vsak peti vprašani (18 odstotkov). Tretjina pričakuje, da bomo posledice čutili v prihodnosti, nadaljnja tretjina (34 odstotkov) pa meni, da bodo posledice čutili naši otroci. Da upad ne bo imel nobenih posledic, razmišlja le 13 odstotkov Slovencev (EC, 2007).

Kar 89 odstotkov Slovencev pravi, da osebno prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti. Tisti, ki se osebno ne trudijo, večinoma kot razlog navajajo, da ne vedo, kako naj pomagajo.

Znanstvena podpora, uradna podpora in podpora javnosti sta tu – čemu ni rezultatov?

Kot smo spoznali v uvodnih poglavjih, je na svetovni ravni deklarativno za biotsko raznovrstnost poskrbljeno. Napovedi o ukrepanju so sprejeli domala vsi svetovni voditelji, vse države. Tudi ne beležimo javnih debat o tem, ali morda strokovne ocene stanja biodiverzitet in napovedani trendi niso realni, kakršne na področju podnebnih sprememb sprožajo posamezni skeptiki.

Med stanjem na papirju in stanjem v naravi pa vlada orjaška vrzel.. Poglejmo si nekaj možnih vzrokov:

- S stališča nekaterih držav v razvoju je ohranjanje biotske raznovrstnosti v konfliktu z industrijsko proizvodnjo in proizvodnjo hrane, ovira lahko rast prebivalstva. Odpira se dilema pravičnosti porazdelitve bremen med razvitim svetom in svetom v razvoju (enako kot pri podnebnih spremembah), pa tudi znotraj držav med visoko urbaniziranimi območji in območji z bolj ohranjeno naravo.
- Priprava učinkovitih akcijskih načrtov je draga, saj zahteva veliko strokovnega znanja, tako o stanju narave kot o ukrepih. Teh stroškov v manjših ali revnejših državah v razvoju ne morejo plačati. A tudi v zelo razvitem delu – Evropi je znanje o statusu ogroženih vrst pomanjkljivo, kot kažejo uradna poročila (npr. poročanje po 17. členu Direktive o habitatih – EEA, 2008).
- Do izumiranja vrst in uničenja habitatov prihaja na podlagi sklepov in ukrepov gospodarskih akterjev oz. političnih odločitev, ki so bile sprejete v okviru zakonov; delež ogrožanja biotske raznovrstnosti zaradi nezakonitih ukrepov je sorazmerno majhen. Torej izgubo biodiverzitete dejansko povzročajo zakonite odločitve držav in lokalnih skupnosti. Na ravni EU ugotavljajo, da pobuda in uničujočim ukrepom pogosto prihajata tudi iz instrumentov EU (EES, 2008).
- Vzrok, da cilji niso doseženi, je nesposobnost držav, da bi določile, kako bodo te cilje dosegle, je izpostavil A. Djoghla s Sekretariata Konvencije o biotski raznovrstnosti.
- Težko je predvideti dolgoročne posledice odločitev gospodarstva, držav in lokalnih skupnosti – le-teh ne vodi želja po zmanjševanju biotske raznovrstnosti, očitno pa imajo velike težave pri prepoznavanju, da imajo njihova dejanja uničujoče posledico.
- Nekateri kot enega od vzrokov za neuspeh izpostavljajo, da se politika izvaja od zgoraj navzdol (*top-down*). Naravovarstveni ukrepi, zlasti določanje zavarovanih območij (naravni parki) in drugih posebej varovanih območij (npr. Natura 2000) se pogosto uvedejo brez sodelovanja lokalnih skupnosti, zato zbuja nezaupanje.
- V akademskih krogih se neredko širi občutek, da problematika v javnosti izgublja težo zaradi osredotočanja pozornosti na podnebne spremembe (Randerson, 2009). Razvija se torej rivalstvo, čeprav gre pri obeh procesih za isti vzrok – prevladujoči model gospodarskega razvoja.
- Ukrepi gospodarstva v pozitivno smer imajo manj samoumevne in splošno znane pozitivne finančne učinke, kot pri varstvu okolja. Če podjetje zmanjša porabo energije, bo tudi privarčevalo pri stroških. Če zmanjša količino odpadkov, se to pozna tudi v njegovi bilanci. Pri ukrepih, ki bi zmanjšali uničevanje biodiverzitete, je takih enostavnih in splošno znanih povezav manj. Tudi meriti jih je težje, števci – kot za porabo energije – ne obstajajo.
- Nekateri kot enega od vzrokov navajajo neurejeno lastništvo: če se določijo lastniške pravice nad »javnim dobrom«, kot na primer nad zalogami rib, naj bi se pretirana izraba zmanjšala. Kadar se uvede kvote, s katerimi je mogoče trgovati, naj bi se pretiran ulov zmanjšal (Economist, 2005).

Narava vstopa v bilance

Kot enega od ključnih vzrokov za neuspeh v zadnjih letih izpostavljajo dejstvo, da koristi, ki nam jih prinaša biotska raznovrstnost, nimajo vrednosti, izračunane v denarju. Rešitev problema naj bi bila, da se narava znajde v bilancah. Krepi se prepričanje, da bo ekonomsko vrednotenje privedlo do tega, da bo v denarju izračunana vrednost prinesla spremembo v odnosu do narave – bolj jo bomo opazili in cenili. Zelo odmevna študija je bila študija Vrednotenje ekosistemskih uslug iz leta 2004 (NRS, 2004 in Economist, 2005). Mednarodna skupina ekonomistov in drugih strokovnjakov zdaj pripravlja neodvisno študijo o gospodarski vrednosti izgubljene biološke raznovrstnosti na svetovni ravni (TEEB). Vodja študije, ugleden finančnik Pavan Sukhdev pravi: "Neopaznost ekosistemov in biološke raznovrstnosti na gospodarski ravni je eden glavnih vzrokov, da jih uničujemo, čeprav imajo izredno veliko gospodarsko vrednost za našo družbo. Naše naravno bogastvo, t. i. naravni kapital, je prav tako pomemben kot kapital, ki ga je ustvaril človek, t. i. fizični kapital."

Gospodarske izgube, ki izhajajo iz upada storitev ekosistemov, že danes znašajo nekaj sto milijard EUR. To je zapravljanje, ki si ga naše gospodarstvo enostavno ne more privoščiti (EESO, 2006).

Pa bo ekonomsko vrednotenje res težko pričakovana čarobna paličica? Bo res zadoščalo že to, če izračunamo cene ekosistemskih uslug? Bodo težko pričakovani rezultati študije TEEB prinesli zaželeni preobrat? Gre res le za to, da je da je družba in politika premalo seznanjena z uporabno vrednostjo biotske raznovrstnosti?

Če bodo ekosistemske usluge izračunane – bo nato dejansko prišlo do zahtevkov za plačilo? Ekonomsko vrednotenje temelji na predpostavki delujočega trga. Bodo tisti, ki so lastniki ohranjenega gozda, lahko za to zahtevali plačilo od tistih, ki imajo od tega korist? Ali pa se bo to poimenovalo »izsiljevanje« nerazvitih držav, ki od razvitih zahtevajo denar? Economist, 2005, to poimenuje izsiljevanje, ko pa gre za plačilo lastniku gozda v razvitem svetu, govori o tržnih mehanizmi. Pričakujemo lahko torej, da se bo tudi na tem

področju razvila razprava o pravičnosti v odnosu razviti – države v razvoju, kot že teče na področju podnebnih sprememb.

So redki primeri dobre prakse povezovanja poslovnih dejavnosti in biotske raznovrstnosti (B&B - Business and Biodiversity) res že znanilci nove pomladi? Ali pa le vsečne poteze, ki izboljšajo javno podobo in pritegnejo nove kupce, koristnih učinkov za naravo pa skorajda ni?

Človeka izučijo le katastrofe?

Knjiga, ki jo mnogi označujejo za ključen mejnik v varstvu okolja, nosi naslov Nema pomad. Z njo je Rachel Carson pred pol stoletja opozorila na posledice, ki jih ima pretirana uporaba pesticidov za naravo in človeka. Za naslov si je izbrala opozorilo na posledice, ki jih je človek povzročil v svetu ptic. Verjetno pa je ljudi še bolj, kot misel na izgubo jutranjega ščebeta ptic, prestrašilo in nato mobiliziralo opozorilo, da pesticidi zastrupljajo tudi ljudi. Tragedije, ki so ubile ali prizadele zdrave ljudi, so aktivirale posameznike, skupine, države. V bogatem razvitem svetu s predpisi in drugimi ukrepi že desetletja odvrčamo grožnje človekovemu zdravju. To je prineslo korist tudi za del preostalega živega sveta.

Kje pa je meja, ko bo izguba biotske raznovrstnosti pomenila izkušnjo katastrofe tudi za človeka? Bo zato prišlo do radikalne spremembe odnosa?

Ali pa bo morda človeštvo prevladujoči model gospodarskega razvoja spremenilo na evolutiven način, s postopnimi spremembami?

Tiho slovo

Podnebne spremembe prihajajo glasno, s povečanim številom naravnih nesreč. To je kmalu spoznalo tudi gospodarstvo, zlasti finančni sektor. Ker se je število odškodninskih zahtevkov zaradi naravnih nesreč v 90. letih zelo povečalo, so namreč zavarovalnice postale vplivna sila v pogajanjih o podnebnih spremembah (WWI, 1996).

Vrste pa izumirajo tiho in zato pri človeku zaenkrat ta proces ne zbujata takega občutka nenadne lastne ogroženosti. In varstvo narave ostaja »luksuz bogatih«.

Omenjeni viri:

ARSO, 2001: [Agencija RS za okolje, 2001]: *Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti*, Ljubljana.

Carson, Rachel (1963): *The silent spring*,

Economist (2005): Rescuing environmentalism - Market forces could prove the environment's best friend—if only greens could learn to love them, *Environmental Economics*. 25. april

Economist (2005): Are you being served? Environmental entries are starting to appear on the balance sheet, *Environmental Economics*. 25. april

EESO (2006): [European Economic and Social Committee, 2008]: Mnenje Evropskega ekonomsko-socialnega odbora o sporočilu Komisije: Zaustavitev izgube biotske raznovrstnosti do leta 2010 in pozneje — Ohranjanje storitev ekosistemov za blaginjo ljudi.

EEA (brez letnice): [European Environmental Agency]: *Pregled ohranjenosti habitatov in vrst v Evropski uniji*.

EEA (2008): [European Environmental Agency, 2008]: Article 17 Report – National Summary: Slovenia.

EC (2006): [European Commission, 2007]: Zaustavitev izgube biotske raznovrstnosti do leta 2010 in pozneje — Ohranjanje storitev ekosistemov za blaginjo ljudi.

EC (2007): [European Commission, 2007]: Attitudes of Europeans towards the issue of biodiversity. *Flash Eurobarometer* 219.

MOP (2001) [Ministrstvo za okolje in prostor, 2001]: *Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti*, Ljubljana.

MOP (2008): [Ministrstvo za okolje in prostor, 2008]: Več informacij o biotski raznovrstnosti - Gradivo za novinarje, Ljubljana.

NRS (2004): [National Research Council, 2004]: *Valuing Ecosystem Services – Toward Better Environmental Decision-Making*, Washington.

Randerson, J. (2009): Biodiversity loss is Earth's 'immense and hidden' tragedy, Darwin's 'natural heir' warns, *Guardian*, 20. november.

Rosales, J. (2008): Economic Growth, Climate Change, Biodiversity Loss: Distributive Justice for the Global North and South. *Conservation Biology*, Vol. 22, št. 6.

SCBD (2009): [Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2009]: Implementation Strategy for the International Year of Biodiversity – 2010, Montreal.

TEEB [The Economics of Ecosystems and Biodiversity]: www.teebweb.org.
UN (2006) : [United Nations, 2006]: Resolution adopted by the General Assembly 61/2003 International Year of Biodiversity, 2010.
UN (1992): [United Nations, 1992]: Konvencija o biološki raznovrstnosti.
WB (2009): [World Approaches to Climate Change” Bank, 2009]: Convenient Solutions to an Inconvenient Truth: Ecosystem based
WWI (1996): [Worldwatch Institute, 1996]: *Zemlja 1996*, Medium, Zabreznica.